

VI.

Blandede Notitser.

1.

Om Affattelsestiden for nogle Afladsbreve.

Om Tiden for et Par af de af Stiftamtmand Stemann i K. S. meddelte udaterede Afladsbreve for Helligaandshuset i Randers har Professor, Dr. L. Daae meddelt Red. følgende Bemærkninger.

Hvad Diplomet i K. S. 4. R. V. 82 angaar, da tror jeg bestemt, at det maa være fra Sommeren 1434, og at det er udstedt i Vordingborg. Dette vil fremgaa ved Sammenligning med Dipl. Norv. VI Nr. 456, hvor for en væsentlig Del de samme Biskopper udstede Afladsbrev for St. Gertruds Kirke i Kjøge¹). Det er en Oversættelse, da saadanne Breve stedse udstedtes paa Latin. Men denne Oversættelse er for det første ikke god. Dernæst er Ordenen mellem Biskopperne ikke correct; de nævnedes altid efter Anciennitet; men det er ej Tilfældet i Randers-Brevet. Dette har en Jens som Biskop af Bergen; en saadan har aldrig existeret. Det latinske Brev i D. N. har derimod Johannes ep. Verdensis (Dr. jur. canon., Episc. 1426—70). Dette Navn har Randers-Diplomets Oversætter formodentlig travesteret til »Jens, Biskop i Bergen«. Antonius er et Navn, hvormed Biskop Audun af Stavanger aldrig benævned sig, han kalder sig altid Audoenus; men det kan jo være en simpel Fejltagelse af Oversætteren. Pardanus (von der Knesebek) var Biskop i Ratzeburg til sin Død 1440. I det omtalte Diplom. i Dipl. Norv. forekommer vel ikke »Magnus, Bisp i Hildens; men der menes vistnok Hildesheim, hvor ganske rigtigt Magnus, Hertug af Sachsen-Lauenborg, tidligere Biskop i Camin, dengang var Biskop²).

K. S. 4. R. VI, 29. Som Biskop af Hamar nævnes her »Gerd«, hvilket absolut er Oversætterens Misforstaaelse af Gunnarus, der blev Biskop her c. 1441 og i ethvert Fald var i Function som indviet Biskop før 9. Juni 1442. Da »Gerd« (Gunnarus) nævnes sidst og altsaa bestemt maa antages for yngst af Embedsalder, følger, at Brevet ikke er ældre end 1442. Efter min Formodning er det udstedt

¹) Det samme er Tilfældet med det hos Terpager (Ripæ Cimbr. p. 380) og Pontoppidan (Ann. eccl. Dan. II. 554) meddelte Afladsbrev af 15. Juli 1434 for S. Michels Kirke i Ribe. *H. F. R.*

²) At denne Biskop har været tilstede i Juli 1434 i Vordingborg, fremgaar af Afladsbrevet for Kirken i Ribe, hvor han ligesom i Randers-Brevet nævnes forrest i Rækken af Bisperne, næst efter Ærkebisperne. *H. F. R.*

i Juni 1442 og snarest i Lødøse. Dette, tror jeg med stor Sikkerhed, vil fremgaa af Dipl. Norv. IV. Nr. 885, hvor et ved den Tid af omtrent de samme Biskopper udstedt Af-ladsbrev findes meddelt.

2.

En Johannesrøst fra Middelalderen.

Det vil vistnok erindres af flere, at Professor M. Cl. Gertz for nogle Aar siden, i Biskop Sthyr's Theologiske Tidsskrift IV, under Titelen »Vetus Querela«, udgav et interessant versificeret Stykke fra Middelalderen, indeholdende en smertelig Klage over, at der ingen Redelighed fandtes blandt Menneskene, hverken hos høje eller lave, hverken hos gejstlige (ligefra Paven til Tiggermunken) eller verdslige. Særlig ætsende paa Grund af det stærke Virkelighedspræg er den ukjendte Forfatters Skildring af, hvorledes Tiggermunkene gik Sognepræsterne i Næringen og bemægtigede sig dem af Sognefolkene, der kunde betale noget, medens de rolig overlod de fattige til Præstens Omsorg. Digtet ender med en alvorlig og indtrængende Opfordring til Omvendelse. — Professor Gertz har gjort sig fortjent ved at ledsage den latinske Text med en fortræffelig dansk Oversættelse.

Det turde maaske have Interesse at vide (hvad ikke er bemærket i ovennævnte Udgave, der for øvrigt er forsynet med grundige, mest sproglige, Anmærkninger), at den første danske Udgiver af det gamle Digt (1555) ikke er nogen ringere end Sjælands berømte Biskop, D. Peder Palladius, og at en anden ikke mindre navnkundig Biskop, nemlig D. Hans Povlsen Resen, har optaget hele Digtet som Tillæg til sit, ogsaa i andre Henseender, ret mærkelige Skrift: »De visitatione catechetica« (Hafn. 1627), begge i Erkjendelse af, hvad allerede Luther havde udtalt, at der igjennem Digtet lyder en alvorlig Sandhedsrøst fra en Tid, da Kirken ellers »var dreven ud i Ørken af Dragen« (Aab. 12).

3.

Ringsaker Kirke og Altertavle.

Under ovenstaaende Titel er der 1899 i Kristiania (i Kommission hos H. Aschehoug & Co.) udkommet et af Præsten Reinert Svendsen forfattet Skrift, der fortjener Opmærksomhed blandt Medlemmerne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, da det giver udførlige Oplysninger (med Tegninger af H. Sinding-Larsen) om en af Norges betydeligste monumentale Bygninger fra Middelalderen. — Ringsaker Kirke ligger i en naturskøn Egn paa Hedemarken nær ved Mjøsens Bredder. Efter sine Grundbestanddele antages den at være omtrent fra Midten af det 12te Aarhundrede; ja Forfatteren er endog tilbøjelig til at anse den for ældre. Den indeholder forholdsvis mange Minder fra Fortiden, hvoriblandt den i Eg udskaarne Altertavle med sine mange bibelske Fremstillinger og sine Helgenbilleder spiller en fremtrædende Rolle. Det er lykkedes Forfatteren at godtgjøre, ikke blot at denne Altertavle er fra Tiden meget nær op imod Reformationen, men ogsaa at den skriver sig fra Antwerpen, der ligesom Lybek i sin Tid leverede mange Billedskjærerarbejder til Norden. Da der er anvendt megen Flid og ikke ringe Sagkundskab paa Forklaringen af Tavlens forskellige Billeder og Emblemer, vil Skriftet sikkert være en fortrinlig Vejledning for dem, som have Lejlighed til ved personligt Besøg i Kirken nærmere at studere dette interessante Mindesmærke fra en fjern Tid.

4.

Om Klosterreformatoren Laurentius Branderi.

Denne Mand, der utvivlsomt var en af de mærkeligste kirkelige Personligheder her til Lands i 2den Halvdel af det 15de Aarhundrede, vandt sin Navnkundighed ved den overordentlige Iver, hvormed han, støttet af Kong Christiern I og Dronning Dorothea, søgte at bringe de danske Franci-

scaner-Klostre til »Observans« eller til at indføre en strængere Tugt blandt Ordenens Medlemmer. Af hans Levned har jeg givet en kort Skildring i Danske biogr. Lexikon II, 631. Der kaldte jeg ham paa Dansk »Laurens Brandersen«, idet jeg udtalte, at hans Navn i samtidige Aktstykker formentlig kun forekom i dets latinske Form: Laurentius Branderi. Senere er jeg dog bleven opmærksom paa, at det et Par Gange findes i Dokumenter, af hvilke vi kunne lære dets rette danske Form at kjende. I et Brev, udstedt 1492 af »Broder Anders Glob, Vicarius provincialis, Broder Lauretz Brantssen og alle sancti Francisci Ordens Brødre i Danmark«, er optaget et af Kong Hans 1484 udfærdiget Brev, hvori »Lauredtz Brandsen« ogsaa nævnes¹⁾. Heraf maa vistnok sluttes, at Munkens Fader har heddet Brand, et i gammel Tid ikke ganske usædvanligt Mandsnavn. I det saakaldte »Sanctuarium Birgerianum« eller Ærkebiskop Birgers sidste Villie, udstedt 1518, Aaret før hans Død, nævnes blandt de mange afdøde, for hvem der skulde holdes Messer, »Broder Laurentz Brandtz Sjæl, som først kom den Reformationem Ordinis Minorum ind udi Danmark, og os megen Ære og Dygd gjorde²⁾«. Da Manden paa Latin kaldes Laurentius Branderi, maa imidlertid Formen »Brandsen« vistnok foretrækkes, naar man vil anføre Navnet paa Dansk.

H. F. R.

5.

Om nogle Skrifter af danske Forfattere før 1550.

Den saare omhyggelige og fortjenstlige Udsigt over »Den danske Literatur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til 1550«, som Overbibliothekar, Dr. Chr. Bruun har leveret i »Aarsberetn. og Meddel. fra det st. Kgl. Bibliotek« I. og II., vil forhaabentlig fra Tid til anden kunne

¹⁾ Franciska Carlsen, Efterretn. om Gammelkjøgegaard og Omegn I, 252 f.

²⁾ Suhms Saml. I, 3, 25.

faa enkelte Tilføjelser, om end ingenlunde i samme Grad som Langebeks første Forsøg i denne Retning (i Videnskabernes Selskab »historiske Almanakker« 1764—66) har faaet ved Bruuns nævnte Arbejde. Jeg har tidligere i K. S. 3. R. III, 239, gjort opmærksom paa et Skrift, der bør føjes til Listen, ligesom jeg andensteds har udpeget et af de opførte Skrifter, der formentlig bør udgaa¹⁾. Her skal meddeles nogle Bogtitler, som jeg ved Gjennembladning af P. Resens »Bibliotheca Acad. Haun. donata« (1685) har faaet Øje paa, og som maaske kunne fortjene Plads i Listen over den ældste danske Litteratur, selv om Skrifterne vel nu ere tabte for stedse, da de ikke engang fandtes i Resens Bogsamling, der ellers indeholdt saa overordentlig meget af Fortidens Litteratur²⁾. Jeg skal saaledes nævne:

Nr. 100. Joh. Frisii Nob. Dani Disputatio Ethica de Virtute Heroica. Colon., 1515 in 4.

Det er maaske fra Resens Bibliotheca, T. Hofman (Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark) har denne Titel, men med Aarstallet 1514, som Worms Lex. I 331, der anfører Hofman som Kilde, ogsaa har. At dette Aarstal ikke kan være rigtigt, har jeg vist i Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, I, 393, Not. 1. Men det er ogsaa et Spørgsmaal, om Aaret 1515, som Resen har, kan være rigtigt, navnlig hvis den Formodning stadfæstes, som L. Daae har udtalt (i Norsk hist. Tidsskrift III, 487, Not. 3), at en »Joannes Fenes de Dacia«, der 6. Juli 1517 blev immatrikuleret i Køln, er identisk med den siden navnkundige Kansler Johan Friis.

Nr. 97. Peder Borgsmeds vor Christelig Lærdoms Hoffvit-
Article paa Danske udsat, Witteb. 1530.

Hvad der kunde vække Tvivl om denne Titels Rigtighed, er den Omstændighed, at der fra samme Aar haves et i

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier I, 176 f.

²⁾ Det sidste Afsnit af Resens »Bibliotheca« indeholder nemlig en Fortegnelse over 100 Bøger af danske Forfattere, som han ikke besad.

Viborg trykt Skrift («En liden Indgang udi Skriften») oversat af Peder Borgsmed, saa det er tænkeligt, at en Forvexling kan have fundet Sted, skjønt Titlerne jo ikke ligne hinanden meget. Imidlertid er der jo intet til Hinder for at antage, at Peder Borgsmed, der var evangelisk Banebryder i Horsens, kan have »udsat« et Skrift som det ovennævnte, saa meget mere som Lyskander foruden den nævnte »liden Indgang udi Skriften« tillægger ham »Tractatus varios ad ecclesiam Horsnensem¹⁾».

Nr. 52. Joh. Palæmonii Lyschandri Psalmi aliquot Davidis ad Hebræorum fontium veritatem translati, Malmog. in 8. Ejusd. Index novus et accuratus Bibliorum, Rostoch. in 8.

Begge disse Skrifter, som ogsaa nævnes, men uden Trykkested (og Aar), i Klavs Lyskanders lille Litteraturlexikon (min Udgave, S. 250), høre utvivlsomt til Tiden før 1550. Trykkestedet Malmø viser endog hen imod Reformations-tiden. Worm har i sit Lexikon (I, 644) optaget Efterretningen om disse Skrifter fra Resens Bibliothek. Da Lyskander meddeler alle sine Bogtitler paa Latin, og det samme maaske ogsaa har været Tilfældet med den Kilde, hvoraf Resen i dette Tilfælde har øst, kan der næppe siges noget sikkert om, i hvilket Sprog Bøgerne have været udgivne.

H. F. R.

6.

Om Ærkebiskop Jørgen Skotborg.

Om denne Mand, der ved Christiern II's Gunst en kort Tid (1520—21) beklædte Ærkebispestolen i Lund, som han dog atter maatte fravige, da Kongens Sind vendte sig imod ham, har Professor L. Daae uddraget og meddelt os følgende Notitser af Laurentius Surius's »Commentarius brevis

¹⁾ Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 294. Jvfr. Danske biogr. Lex. II, 525.

rerum in orbe gestarum ab anno salutis M. D. usque in annum M. D. LXXIII» (Colon. 1574):

»Sub hoc rege (Chr. II) multa perpressus est vir insignis Georgius a Schotborch, Lundensis Archiepiscopus, quod ei nollet tradere insulam Bornholmensem. Is episcopus tandem propter justitiae defensionem, exul a sede et patria sua, Coloniae Agrippinae mortuus est post multas hujus vitae aerumnas et calamitates, quas constanti animo non paucis annis perferre maluit, quam diocesim suam non ut pastor, sed ut vilis mercenarius, prodere tyrannis. Habitavi ego aliquamdiu in aedibus ejus, cum Coloniae literis operam darem, multaque vidi in illo virtutum exempla. Utebatur saepissime aspero cilicio ad nudum corpus, atque in precibus erat assiduus. Rara quaedam in illo prudentia cernebatnr et morum gravitas. Quando exul venit Coloniam, hospitio receptus est a D. Johanne Rinckio, patricio Coloniensi, viro celeberrimo atque integerrimo, ab eodemque et ejus honestissima conjugē tractatus est humanitate incredibili. Solebat is Rinckius postea de illo dicere: Fuit exemplo mihi et meis. Plura de eo episcopo dici possent laude digna, quae tamen brevitatis studio praeterimus» (p. 96).

Paa et andet Sted i Skriftet (p. 115): »Cum rex ille e Dania aufugit, jam illum praecesserat Archiepiscopus Lundensis Georgius Schotborch, cujus non multo ante meminimus, fugiens ejus regis tyrannidem. Et ecce dum moratur Aemsterdami, quod est Batavorum insigne emporium, rex quoque Christiernus eo pervenit, ibique archiepiscopum exulem invenit, et quem paulo ante crudeliter persecutus erat, jam familiariter allocutus est in solo peregrino, obstupescente episcopo ad tam subitam regis calamitatem.«

7.

En dansk Student ved Universitetet i Fræneker.

Den Frihed i religiøs Henseende, som i det 17de Aarhundrede tilstodes fremmede, der for kortere eller længere

Tid søgte et Hjem i Holland, bidrog til, at mange, som her i Landet vare komne paa Kant med de strænge kirkelige Love, søgte et Fristed i Holland. Vi skulle her kun minde om M. Oluf Jensen Kock, M. Hans Knudsen Vejle, Dr. Christianus Matthiæ, M. Niels Svendsen Chronich, Jesper Könichen og Frederik Brekling, der alle for bestandig eller for en Tid fandt et Hjem i Holland, efter at de her i Landet vare afsatte eller paa anden Maade fjernede paa Grund af deres religiøse Anskuelser eller rettere for deres fra den herskende Konfession afvigende Udtalelser.

Den ovennævnte, forhenværende fynske Biskop, M. Hans Knudsen Vejle, døde i Franeker 1629¹⁾, ved hvis Universitet hans Søn, Knud Hansen, da studerede. Om Sønnens Forhold under hans Studier har jeg fundet følgende smukke Vidnesbyrd af en af hans hollandske Lærere, den bekjendte Orientalist Sixtinus Amama.

Sixtinus Amama, Hebræe Lingvæ in Academiâ Franekeranâ
Professor Publ., M. Johanni Canutio etc. S.

Qvod filium tuum attinet, is eodem qvi coepit tramite ad Virtutem at Eruditionem pergit, in studiis perdius et pernox, in vita inculpatus, semper domi, nunquam absens: etiam ab iis, qvæ alias corruptissimo hoc seculo vix in censuram veniunt, purus et innocens. Qvod si meos filios ad eam ætatem provexerit Deus O. M., eqvidem non parum mihi gratularer, si ad eum modum vitam instituerent. Digitus Dei hîc est, vir amicissime. Adeo scandalis omnia replentur in his locis. Qvæ tamen, ut et hoc dicam, longe minora in Academia nostra, jam ab aliquot annis, ex qvo eam reformavimus, fuere, qvam olim. Ita tamen eradicari insolentia non potuit, ut non aliquando cogamur urere et secare. Tale quid ne filio tuo me tuas, jubeo te plane esse securum. Retulit mihi prolixè de peregrinatione Anglicana, id qvod ego hac æstate plane inconsumtum duco. Adeo infestatur mare Dunkerkanis.

Et paullo post: Filius tuus jam legit Deuteronomium.

¹⁾ Se min udførlige Fremstilling af M. Hans Knudsen Vejles Levned i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VII, 334—78.

Qvod si hanc æstatem apud nos transegerit, poterit in Rabbicis pergere feliciter. Vides me libenter retinere velle tuum filium. Esset alius, omnem moverem lapidem, ut ab eo liberarer. Tui nunc arbitrii res sit universa. Ego fidele consilium, qvasi Filii proprii res ageretur, suppeditare volui. — Franekeræ XI. April¹⁾ 1626.

Samtidig Afskrift (Uddrag) i Rostgaardske Saml. 158. 4°. Sammenlagt i Brevform, med Udkrift:

Hederlig oc Vellærdt Mandt, Her Hans Andersssønn²⁾, Sogne-Prest till Tyellse oc Klagstrup Sogner i Skaane, Minn kiere Broder, Broderligen tillscreffuitt. Att leveris till Hans Jacobs-sønn i Mallmøe, boendis ved Scholen.

Hertil kan føjes følgende Uddrag af et Brev, dat. Franeker 5. November 1628, fra ovennævnte Sixt. Amama til Professor Meursius i Sørø angaaende samme unge Mand:

„Filius est non indecoris Patriae aut degeneris Daniae incolae, Joannis Canuti, postquam Bremae fundamenta melioris literaturae iacuit, in nostrum Athenaeum concessit, in quo Latinis, Graecis et Ebraeis Musis non indiligenter litavit. Vixit in meo contubernio duos annos & ultra. Vixit inculpate & honeste. Quod si omnes, qui studiis consecrati sunt, ad eundem modum vitam suam componerent, aequabilius & constantius se res nostrae tam in Politia quam in Ecclesia haberent. Si qua in re honestos eius conatus iuvare poterit T. E., non conferet beneficium in ingratum indignumve³⁾.“

Efter Hjemkomsten fra Udlandet blev Knud Hansen først Konrektor ved Vor Frue Skole i Kjøbenhavn, siden Rektor i Slagelse og endelig Slotspræst paa Antvorskov (og Hospitalspræst i Slagelse), i hvilken Stilling han døde 1647⁴⁾.

H. F. R.

¹⁾ Vistnok ny Stil ligesom i følgende Brev.

²⁾ Se Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, II, 619.

³⁾ J. Meursii Opera XI, p. 490—1.

⁴⁾ Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. VII, 377.